

ПОРЯДОК НАДАННЯ АДВОКАТОМ БЕЗОПЛАТНОЇ ВТОРИННОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

PROCEDURE FOR PROVISION OF SECURITY SECONDARY LEGAL AID IN THE CIVIL PROCESS

Буряк Я.Я.,
к.ю.н.,

асистент кафедри цивільного права та процесу

*Інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

Стаття присвячена висвітленню актуальної теми, зокрема про порядок надання адвокатом безоплатної вторинної правової допомоги. Саме право особи на безоплатну вторинну правову допомогу в цивільному процесі врегульовується низкою нормативно-правових актів. Особа, яка бере участь у справі, має право на правову допомогу, яка надається адвокатами або іншими фахівцями в галузі права в порядку, встановленому законом.

Безоплатна правова допомога надається в порядку, встановленому законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги. Фактично безоплатна вторинна правова допомога – вид державної гарантії, що полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя.

Безоплатну вторинну правову допомогу мають право отримувати лише окремі категорії осіб, визначені Законом, з урахуванням двох критеріїв – критерія малообезпеченості та належності до тих категорій осіб, для яких законами вже закріплено право на безоплатну правову допомогу.

Ключові слова: адвокат, безоплатна правова допомога, безоплатна вторинна правова допомога, юридичні консультації, центри безоплатної вторинної правової допомоги.

Стаття посвячена освещению актуальной темы, в частности о порядке предоставления адвокатом бесплатной вторичной правовой помощи. Именно право человека на бесплатную вторичную правовую помощь в гражданском процессе регулируется рядом нормативно-правовых актов. Лицо, участвующее в деле, имеет право на правовую помощь, оказываемую адвокатами или иными специалистами в области права в порядке, установленном законом.

Бесплатная правовая помощь предоставляется в порядке, установленном законом, регулирующим предоставление бесплатной правовой помощи. Фактически бесплатная вторичная правовая помощь – вид государственной гарантии, которая заключается в создании равных возможностей для доступа лиц к правосудию.

Бесплатную вторичную правовую помощь имеют право получать только отдельные категории лиц, определенные Законом, с учетом двух критериев – критерия малообеспеченности и принадлежности к тем категориям лиц, для которых законами уже закреплено право на бесплатную правовую помощь.

Ключевые слова: адвокат, бесплатная правовая помощь, бесплатная вторичная правовая помощь, юридические консультации, центры бесплатной вторичной правовой помощи.

The article is devoted to the coverage of an actual topic, in particular the procedure for providing a lawyer with free secondary legal aid. The right of a person to free secondary legal aid in a civil process is regulated by a number of normative legal acts. A person participating in a case has the right to legal aid provided by lawyers or other specialists in the field of law in accordance with the procedure established by law.

Free legal aid is provided in accordance with the procedure established by the law regulating the provision of free legal aid. In fact, free secondary legal aid is a form of state guarantee, which is to create equal opportunities for access to justice.

Gratuitous secondary legal aid is entitled to receive only certain categories of persons defined by the Law, taking into account two criteria – the criterion of low income and belonging to those categories of persons for whom the law already has the right to free legal aid.

Key words: lawyer, free legal aid, free secondary legal aid, legal advice, centers of free secondary legal aid.

Ще донедавна юридичні консультації, захист та представництво для багатьох громадян України були недосяжною послугою. Багато українців, зокрема з числа вразливих верств населення, просто не мали змоги оплачувати послуги адвоката або ж були позбавлені доступу до правової допомоги, що зумовлювало неможливість фахового представництва в суді. Така ситуація створювала нерівні умови та не сприяла довірі громадян до державних установ, зокрема вірі у справедливість системи правосуддя, що є важливим для розвитку ефективних механізмів реалізації демократії.

У Резолюції 1466 (2005) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Про виконання обов'язків та зобов'язань Україною» було закріплено зобов'язання щодо покращення доступу до правосуддя шляхом запровадження системи безоплатної правової допомоги у відповідності до стандартів Ради Європи та практики Європейського Суду з прав людини.

Створення системи надання безоплатної правової допомоги в Україні є конструктивною відповіддю уряду України на реальні потреби суспільства та критичну міжнародної спільноти. Навіть більше, – це сигналізує про новий та вкрай необхідний підхід до задоволення потреб

вразливих верств суспільства в Україні. Безоплатна правова допомога є основою розширення доступу до правосуддя, реалізації права на справедливий суд, закріпленого у Статті 6 Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

З ухваленням Закону «Про безоплатну правову допомогу» в червні 2011 року Україна взяла на себе зобов'язання щодо правового захисту вразливих верств населення і покращення доступу до правосуддя шляхом надання безоплатної правової допомоги. Закон був реалізований поетапно: з моменту набрання ним чинності (8 липня 2011 року) всі особи, які перебувають під юрисдикцією України (включно з іноземцями та особами без громадянства), отримали можливість реалізувати право на безоплатну первинну правову допомогу (БППД), з 1 січня 2013 року доступ до безоплатної вторинної правової допомоги (БВПД) отримали затримані, арештовані, підозрювані та обвинувачені, а з жовтня 2014 року – деякі категорії осіб, засуджених до позбавлення чи обмеження волі. З 1 липня 2015 року БВПД отримують усі суб'єкти відповідного права, визначені Законом.

Право особи на безоплатну вторинну правову допомогу в цивільному процесі врегульовується низкою нор-

мативно-правових актів. Так, відповідно до статті 12 Цивільного процесуального кодексу України особа, яка бере участь у справі, має право на правову допомогу, яка надається адвокатами або іншими фахівцями в галузі права в порядку, встановленому законом [1]. Безоплатна правова допомога надається в порядку, встановленому законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги.

Відповідно до ст. 13 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» безоплатна вторинна правова допомога – вид державної гарантії, що полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя [2].

Безоплатна вторинна правова допомога включає такі види правових послуг: захист; здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складення документів процесуального характеру.

Суб'єктами надання безоплатної вторинної правової допомоги в Україні є: центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги; адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу.

Наказом Міністерства юстиції України від 02.07.2012 р. № 968/5 «Про утворення центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги» було утворено республіканський, обласні та міські центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі відповідно до списку [3].

У відповідності до затвердженого наказом Міністерства юстиції № 287/7 від 31.12.2014 р. Плану заходів щодо розвитку системи надання безоплатної правової допомоги, наказом від 10.03.2015 р. № 331/5 Міністерство юстиції України на виконання п. 6 розділу VI Закону України «Про безоплатну правову допомогу» утворило 100 місцевих центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги, які забезпечують організацію надання безоплатної вторинної правової допомоги, зокрема в цивільних справах з 1 липня 2015 року [4].

Для прикладу, в одній лише Львівській області утворені та функціонують наступні центри безоплатної вторинної правової допомоги: Буський місцевий центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги; Перший львівський місцевий центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги; Другий львівський місцевий центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги; Самбірський місцевий центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги; Стрийський місцевий центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги; Червоноградський місцевий центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги [5].

За інформацією Координаційного центру з надання правової допомоги за 2015 рік регіональними центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги видано 76 223 доручення адвокатам для надання правової допомоги, у тому числі 38 529 – для здійснення захисту за призначенням [4].

Зокрема, з 1 липня по 31 грудня 2015 року до місцевих центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги звернулися загалом 38 461 особа, 28 565 особам було надано роз'яснення, консультації працівником центру, 6070 клієнтів було спрямовано до установ, організацій, з якими центром організовано співпрацю для надання правової допомоги по суті порушеного питання.

Рішення про надання безоплатної вторинної правової допомоги було прийнято щодо 8972 осіб, які мають право на таку допомогу. Всього було видано 9165 доручень центром про призначення адвоката для надання безоплатної вторинної правової допомоги [4].

Найбільше звернень зареєстровано від інвалідів (43,4%), малозабезпечених осіб (43,1%) та ветеранів війни (10,4%). При цьому особи найчастіше зверталися з питань соціального забезпечення (15,9%), цивільного (14,2%), житлового (12,6%), сімейного (10%), спадкового (9,6%),

земельного (8,2%), договірної (7,6%), трудового (5,2%) та адміністративного (2,9%), іншого цивільного (14,6%) права та виконання судових рішень (2,5%).

Фактично безоплатну вторинну правову допомогу мають право отримувати лише окремі категорії осіб, визначені Законом, з урахуванням двох критеріїв – критерію малозабезпеченості та належності до тих категорій осіб, для яких законами вже закріплено право на безоплатну правову допомогу.

Відповідно до критерію малозабезпеченості Закон надає право на безоплатну вторинну правову допомогу особам, середньомісячний сукупний дохід сім'ї яких нижчий за суму прожиткового мінімуму, розрахованого та затвердженого відповідно до Закону України «Про прожитковий мінімум» [6] для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення та інвалідам, які отримують пенсію або допомогу, що призначається замість пенсії, в розмірі менше двох прожиткових мінімумів для непрацездатних осіб [7].

Безоплатну вторинну правову допомогу, що включатиме наступні види правових послуг: захист від обвинувачення, здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами, а також складення документів процесуального характеру, надають утворені за рішенням Міністерства юстиції центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги, які відповідно до зазначеного Закону діють з 1 січня 2013 року в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі [7].

Отже, право особи на безоплатну вторинну правову допомогу, зокрема в цивільному процесі, гарантується на підставі вищенаведених нормативно-правових актів та забезпечується центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги особі, яка звертається до відповідного центру (у випадку віднесення такої особи до категорії осіб, яким надається безоплатна вторинна правова допомога) шляхом надання адвоката.

Зміни, які були внесені до Державного бюджету України на 2017 рік, схвалені Верховною Радою України 13 липня та підписані Президентом України 1 серпня, передбачали, зокрема, збільшення обсягу фінансування системи безоплатної правової допомоги [8].

Це зумовлено зростанням у поточному році більш ніж учетверо кількості щомісячних звернень за безоплатною правовою допомогою порівняно з 2016 роком, та, відповідно, більш ніж двократним зростанням кількості випадків представництва адвокатами інтересів громадян, які належать до вразливих категорій, в цивільних та адміністративних справах.

На жаль, під час формування Державного бюджету на 2017 рік не були враховані пропозиції Координаційного центру з надання правової допомоги та Міністерства юстиції щодо необхідності суттєвого збільшення видатків за цим напрямом з огляду на прогнозоване збільшення кількості клієнтів, які потребують безоплатної правової допомоги, що, у свою чергу, призвело на поточний момент до виникнення кредиторської заборгованості перед адвокатами.

Пропозиції Координаційного центру щодо збільшення обсягів фінансування на оплату послуг адвокатів, а також оплату праці працівників центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги було підтримано на засіданні колегії Міністерства юстиції 22 червня поточного року та ініційовано їх внесення до проекту змін до Державного бюджету України на цей рік.

Зазначеними змінами передбачається збільшення обсягів фінансування на оплату послуг та відшкодування витрат адвокатів з надання безоплатної вторинної правової допомоги на 30,1 млн. грн [8].

З 1 січня 2018 років розмір оплати послуг адвокатів за надання безоплатної вторинної правової допомоги збіль-

шується удвічі відповідно до постанови Уряду від 21 грудня 2016 року № 1048 [9].

Зміни до Державного бюджету передбачають також збільшення видатків на оплату праці працівників центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги в обсязі 20,1 млн. грн., з огляду на недостатній рівень оплати праці висококваліфікованого персоналу центрів на фоні значного збільшення навантаження [8].

Внесені зміни враховують об'єктивну потребу в забезпеченні доступу до професійної правничої допомоги громадянам, які перебувають у складній правовій ситуації та мають право на таку допомогу.

Адвокати надають безоплатну вторинну правову допомогу на підставі доручень, виданих центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги. Суб'єкти права на таку допомогу визначені статтею 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу», насамперед, це найбільш соціально вразливі категорії населення – малозабезпечені особи, внутрішньо переміщені громадяни, учасники АТО, діти-сироти та інші.

Про рівень якості надання адвокатами безоплатної правової допомоги свідчать статистичні дані. Так, частка таких захисників, які мають контракти з Центром, від загальної чисельності адвокатів минулого року складала лише 7%, тобто 2029 осіб з майже 30 тис. Однак чисельність виправдувальних вироків, з якими в українській Феміди існують великі проблеми, минулого року сягнула 140 з 365, що є 43% від загальної кількості виправдувальних вироків.

До того ж, Координаційний центр нещодавно розробив та запровадив механізми преміювання адвокатів не лише за отримання виправдувальних вироків суду, а й за закриття кримінального провадження, зміни запобіжного заходу у виді тримання під вартою на більш м'який та пом'якшення кваліфікації кримінального правопорушення або зменшення обсягу обвинувачення. В усіх цих випадках діють заохочувальні коефіцієнти, що значно збільшують винагороду за досягнення певних успіхів у справі захисту клієнтів. Визначення випадку преміювання відбувається на підставі звіту адвокатів та наданих ними копій процесуальних документів [10].

З тими захисниками, які не дотримуються стандартів якості, не підвищують кваліфікацію, мають дисциплінарні стягнення, центри безоплатної правової допомоги припиняють співпрацю [10].

Планується подальший розвиток системи надання безоплатної правової допомоги. Перші кроки до цього було зроблено під час ухвалення нового закону «Про прокуратуру», положення якого спрямовані на передачу функцій представництва інтересів громадян від органів прокуратури до системи надання безоплатної правової допомоги з утворенням на місцях відповідних центрів [10].

На цей момент процеси, необхідні для забезпечення надання безоплатної вторинної правової допомоги, стартували і перебувають на різних стадіях реалізації. Зовсім недавно уряд ухвалив постанову, якою внесені зміни до п'яти його актів, що стосуються діючої і майбутньої моделей цієї системи. Проте для отримання доведеного результату необхідно змінювати і базовий закон «Про безоплатну правову допомогу».

Відповідний законопроект розробив Координаційний центр. Головний акцент в ньому робиться на тому, що організація та надання безоплатної первинної правової допомоги (консультування) має забезпечуватися виключно органами місцевого самоврядування із залученням фізичних та юридичних осіб приватного права шляхом утворення відповідних установ. Такий підхід дозволить наблизити послуги до користувачів і забезпечить їх отримання за принципом «єдиного вікна». Разом з тим передбачено скорочення строків, відведених для надання безоплатної первинної правової допомоги (з 30 до 10 днів) та отримання правової інформації (з 15 до 5 днів).

Також представники Координаційного центру намагаються усунути невизначеність статусу суб'єктів надання безоплатної вторинної правової допомоги, їхніх прав та обов'язків. Оскільки дуже важливо, щоб адвокат, який призначається державою для надання правової допомоги особам, які утримуються під вартою, не виводився автоматично із кримінального процесу в разі зміни (скасування) запобіжного заходу. Тому проектом закону пропонується більш повно і точно визначити підстави для заміни адвоката та припинення надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Усі ці та багато інших нововведень були розроблені відповідно до європейських стандартів.

В адвокатському середовищі, не маючи консенсусу щодо засадничих, концептуальних питань організації самої адвокатури, вже почали обговорювати спроби узурпації новоствореної системи надання безоплатної правової допомоги або ж її ліквідації. Минулого року на забезпечення роботи системи безоплатної правової допомоги виділили майже 270 млн грн. А це чималі гроші. Можливо, саме через бажання поглинути їх у номенклатурному середовищі адвокатів стосовно новоствореної системи відбувається якість незрозуміле збудження.

Усе частіше почали звучати пропозиції передати функції управління безоплатною правовою допомогою радам адвокатів регіонів, що недоцільно через інституційний конфлікт інтересів, оскільки правом розпоряджатися значними фінансовими ресурсами на користь членів ради адвокатів регіонів отримали б важіль впливу на волевиявлення адвокатів. А вже ці структурні підрозділи адвокатури скликають та забезпечують проведення конференції адвокатів того чи іншого регіону, що є вищим органом адвокатського самоврядування в цьому регіоні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV (зі змінами). URL:<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/page>
2. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» від 02.06.2011 р. № 3460-VI (із змінами). URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3460-17/print1443083977041352>
3. Наказ Міністерства юстиції України від 02.07.2012 № 968/5 «Про утворення центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги». URL:<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0968323-12>
4. Офіційний веб-сайт Координаційного центру з надання правової допомоги. URL:<http://legalaid.gov.ua/ua/operatyvna-info/formuvannia-systemy>
5. Наказ Міністерства юстиції України від 10.03.2015 №331/5 «Питання розвитку системи безоплатної вторинної правової допомоги». URL:<http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0331323-15>
6. Про прожитковий мінімум: Закон України в редакції від 09.12.2012 року №966-XIV. URL:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/966-14>
7. Про Державну прикордонну службу України: Закон України в редакції від 30.03.2017 року №661-XV. URL:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/661-15>
8. Про Державний бюджет України на 2017 рік: Закон України в редакції від 03.08.2017 р. №1801-19. URL:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1801-19>
9. Методика обчислення розміру винагороди адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу: в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 21.12.2016 року №1048. URL:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1048-2016-n/pagan28#n28>
10. Про затвердження стандартів якості надання безоплатної вторинної правової допомоги у кримінальному процесі: Наказ Міністерства юстиції України в редакції від 27.10.2015 року №0337-XIV. URL:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0337-14>